

Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi Üzerine Bir Değerlendirme

Tayyib YUSUF*

Özet

Tanzimat'ın son döneminde, muhalefet olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar tarafından başlatılan gazetecilik mesleğinin, Meşrutiyet hareketinin hız kazanmasıyla beraber yine bu dönemde zirveye çıktığı görülmektedir. Gazeteciliğin kısa zaman içerisinde ilerlemesi, kuşkusuz 1860'ta Âgâh Efendi tarafından çıkarılan ilk özel Türkçe gazete olan *Tercümân-ı Ahvâl*'in daha sonra yayımlanan gazetelere bir lider ve model olmasına borçludur. Ancak, bilimsel düzeyde mezkûr gazetenin önemini ortaya koyan çalışmalar sayısal açıdan yetersizdir. Ayrıca doğumunun 150. yıldönümünü kutlamakta olduğumuz Türk gazeteciliği çerçevesinde adı geçen gazeteyi yeniden değerlendirmeyi yerinde görüyoruz.

Bu bakıştan yola çıkarak, bu yazıda¹, önce Âgâh Efendi'nin özgeçmişini bulabildiğimiz kaynaklara dayanarak anlatmaya çalışacağız. Yazının ikinci kısmında ise, gazetenin neşrinden başlayarak amacı, satılışı, fiyatı, gazeteyi oluşturan kısımlar, matbaa ve nihayet gazetenin özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir. Dolayısıyla, gazeteyi bugünün gözüyle değil, o döneme bakış açısından değerlendirerek, gazetenin önemini ortaya koymuş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, gazetecilik, Âgâh Efendi, Tercümân-ı Ahvâl, içerik.

A Study On Newspaper of Tercümanı-ı Ahval

Abstract

Turkish Journalism in the Ottoman Empire began and reached its first peak in the late *Tanzimat Period* (1860-76). From the beginning of the 1860s onwards, a number of newly educated Ottoman intellectuals – later called *Young Ottomans* – inaugurated their press activities and constitutional movement concurrently. In this process, a leading newspaper called *Tercümân-ı Ahvâl* (*Interpreter of Conditions*) published at 1860 and its publisher Âgâh Efendi has played a crucial role in the forming of the Turkish Journalism. However, due to the limited works concerning the newspaper and its importance in the Turkish Journalism, the author of this paper has been strongly felt – especially in the time of celebrating the 150th years of anniversary of Turkish Journalism – that the more academic studies about the newspaper and the birth of Turkish Journalism should be studied.

From this point of view, this essay² first will give a general description of Âgâh Efendi's life both in Turkey and Europe. In part two, it will focus on the contents of the newspaper and features that made it different from the official and semi-official newspapers which were published until 1860. The analyses about the newspaper's publishing aim, prices, contents, distributing and printing house were also made for the understanding of importance of the newspaper during the 1860s. As a result, the essay will, the author hopes at least, give the general view of the newspaper.

Key Words: Tanzimat, journalism, Âgâh Efendi, Interpreter of Conditions, contents.

* Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi

¹ Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, yazar Japonya Bilim Geliştirme Derneği'nce düzenlenen Uluslararası Araştırmacı Yetiştirme Projesi tarafından maddi destek görmüştür.

² This work is totally supported by the International Training Program conducted by Japan Society for the Promotion of Science.

Giriş

Osmanlı modernleşme sürecinde Tanzimat devri ele alındığı zaman, yapılan askerî, idarî, malî, eğitim vs. ıslahatlarının yanı sıra Osmanlı sosyal ve kültürel yaşamında değişiklik olarak özel sektörün Türk basın hayatına girdiği ve bu alanda zirvenin yaşanmış olduğu oldukça dikkat çekicidir. Bilhassa, 20 sene boyunca rakipsiz olarak Türk gazeteciliğinde kendini gösteren *Cerîde-i Havâdis* gazetesinden sonra Ekim 1860'ta Âgâh Efendi ile İbrahim Şinâsi tarafından ilk özel Türkçe gazete *Tercümân-ı Ahvâl*'in yayınlanmasıyla Türk gazeteciliği artık yepyeni bir döneme girmiş oluyordu. Adı geçen gazetenin neşrinden bir buçuk sene sonra Şinâsi'nin tek başına çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesi ve 1867'den sonra *Yeni Osmanlılar*'ın ortaya çıkışıyla hem haber hem fikir gazeteciliği bir mânâ kazanarak gerçek Türk basını ortaya çıkmıştı. Tanzimat'ın son zamanlarında ise Ahmed Emin'in sözleriyle ifade edersek Türk basını altın çağa ulaşmıştır.³ Bilindiği üzere bu gelişmelerin zuhur etmesinde Âgâh Efendi ve onun neşrettiği *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi önemli rol oynamıştır. Yayınlandığı tarih itibarıyla olduğu kadar, şekil, teknik ve özellikle içerik bakımından en önemli aydınlatıcılık ve öncülük rolünü oynamıştır. Türk basınına olan bu katkısından dolayı adı geçen şahıs ve gazeteyi, her zaman bilimsel çerçevede, özellikle doğumunun 150. yıldönümünde Türk gazeteciliğinin lideri olarak hakkıyla yeniden anmak ve tetkik etmek çok yerinde olacaktır.

İşte biz bu görüşten hareket ederek, bu yazıda, esas olarak *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin muhteviyatını, özelliklerini ve önemini bugünden değil, o dönem içerisinde, o zamanın ölçüleleriyle değerlendirmeye çalışacağız. Makale iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci ana bölümde gazete sahibi Âgâh Efendi'nin özgeçmişi kısaca verilecektir. İkinci ana bölümde ise çalışmamızın temelini oluşturan gazete üzerinde analiz yapılacaktır. Bu bölümde gazetenin kuruluş amacı, neşri, fiyatı, satışı ve basıldığı matbaa, gazeteyi oluşturan ana kısımlar ve onların özellikleri üzerinde durulacaktır. Özellikle gazeteyi oluşturan ana kısımların içerdiği her türlü yazılardan örnekler vererek, haber gazetesi olma yanında bir fikir gazetesi olma, kamuoyu yaratma çabaları çerçevesinde öneminden bahsedeceğiz.

1. Âgâh Efendi'nin Kısa Özgeçmişi

Âgâh Efendi'nin özgeçmişi hakkında kendisinin kaleme aldığı bir hatırat dışında şimdiye kadar bilinen önemli bir belge bulunmamaktadır.⁴ Adı geçen hatırat dışında Âgâh Efendi'nin zamandaşlarından Ebüzziya Tefvik'in neşrettiği *Yeni Tasvir-i Efkâr* gazetesinde tefrika şeklinde yayımlanan *Yeni Osmanlılar Tarihi* adlı eser, Âgâh Efendi'nin kişiliği ve Avrupa hayatı ile ilgili kısa malûmat içermektedir. Aşağıda bu kaynakları esas alarak, kendisinin neşrettiği gazete üzerinden de Âgâh Efendi'nin hayatını anlamaya çalışacağız.

Âgâh Efendi 28 Şevval 1247 tarihinde (30.3.1832) Boğaziçi'nde Sarıyer'de doğdu. Babası Yozgatlı Çapanzâde Ömer Hulûsi Efendi'dir. 1842'de 10 yaşında iken Mekteb-i Tıbbiye'deki tahsiline başladı. 1827'de Sultan II. Mahmut tarafından kurulan bu okul, Osmanlı tarihinde pozitif ilimlerin öğretilmeye başladığı ilkokul olarak bilinmektedir.⁵ Bu nedenle, Âgâh Efendi'nin ileride gazete çıkarmasında büyük bir payı olacak iktisadî anlayışının, bu okulda ilim tahsil yaptığı yıllardan itibaren şekillenmeye başladığını söyleyebiliriz. Âgâh Efendi Mekteb-i Tıbbiye'de 1842'den itibaren yedi yıl eğitim gördü ve Fransızca öğrendi. Nisan 1849'da okuldan ayrıldı. Fransızca'yı iyi bildiği için aynı yıl Haziran'da Bâb-ı Âli Tercüme Odası tercümanları arasına alındı. Çırac olarak tam bir sene çalıştıktan sonra maaşlı oldu. Bu kurumda üç seneden fazla çalışan Âgâh Efendi, 1852 Kasım sonunda Paris elçiliğine gönderilen Rifat Veliyüddin Paşa'nın maiyyet kâtibi olarak Paris'e gitti. Paris'te üç ay kaldı ve Mart 1853'te ülkeye döndü. Aynı yılın Temmuz'unda Karantina Müdür Yardımcılık görevinde bulundu. İki yıl sonra, 3000 kuruş maaş ile Rumeli Ordu

³ Ahmed Emin, "Notes on the Development of the Turkish Press", *Türk Basın Tarihi: Cumhuriyet Dönemi 1919-1965*, haz., Fuad Süreyya Oral, Doğu Matbaacılık, 1968, s.399.

⁴ Esas olarak Âgâh Efendi'nin yurt içi faaliyetlerini içeren bu hatıratın sonraları Vakıf gazetesinde yayımlanmış olduğu bilinmektedir. Yeni alfabe metni için bkz. Server İskit, *Husûsî İlk Türkçe Gazetemiz Tercümân-ı Ahvâl ve Âgâh Efendi*, Ulus, Ankara, 1938, s. 12-16.

⁵ A.Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, Der Yayınları, İstanbul, 1986, s. 307.

baştercümalığına atandı ve Silistire'ye gitti. Tekrar Tercüme Odası'na dönmeden önce Hersek Muvakkat Meclis reisliği yaptı.⁶

28 yaşında iken, İbrahim Şinâsi ile birlikte *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesini yayımladı.⁷ Altı ay sonra Şinâsi'nin gazeteden ayrılması nedeniyle, gazeteyi tek başına yürütmek zorunda kaldı. Ağustos 1861'de 5000 kuruş maaş ile Posta Nâzırlığına getirildi.⁸ Posta nâzırlığına getirilme haberi, yayımladığı gazetesinin *Tevcihât* bölümünde yer aldı.⁹ Bu görevdeyken, Posta merkez kadrosunu yeniden düzenledi.¹⁰ 1863 Ocak ortalarından itibaren beş kuruşluk kırmızı, iki kuruşluk mavi, bir kuruşluk mor ve 20 paralık sarı olarak dört türlü posta pullarının kullanımını başlattı. Ayrıca, Postahâne-i Âmire, Şehzâdebaşı, Kasımpaşa, Üsküdar ve Beşiktaş başta olmak üzere toplam 10 mevkide memurlar görevlendirerek pul satış işlerini resmen başlattı.¹¹ Eylül 1864 tarihinde Vapurular ve Ereğli Kömür Madenleri Nâzırlığı görevine atandı. Ancak bu görevlerinde kısa müddet kaldı ve sonra ayrıldı.¹² 1865 yaz aylarında İstanbul'da, *İttifak-ı Hamiyet*'in kuruluşu sırasında Dîvân-ı Muhâsebât Âzalığına memur edildi.¹³ Dîvân-ı Muhâsebât Âzalığını yürütürken, 1867 Paris sergisine katılmak amacıyla kurulan hazırlık komisyonunda görev yaptı. Hazırlık Komisyonu'na üye olarak alındığı zamanlarda Âgâh Efendi'nin bir taraftan da ticâret müfettişi olarak görev yapmakta olduğu, haberlerden anlaşılmaktadır.¹⁴ Mart 1866'da gazetesini kapatmak zorunda kaldı. Ziya Paşa ile Namık Kemal'in Avrupa'ya gittikleri 17 Mayıs 1867 tarihinde, aynı tarihli bildiri ile Dîvân-ı Muhâsebât Âzalığından alındı.¹⁵ 31 Mayıs'ta, yurt dışına çıkan ikinci kafiyeyle katılarak, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi Paris'e gitti.¹⁶

Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensubu olan Âgâh Efendi'nin, yukarıda bahsettiğimiz gibi, Avrupa firarı hakkında fazla belge bulunmamaktadır. Fakat, o dönemin en önemli şahidlerinden Ebüzziya Tevfik *Yeni Osmanlılar* üyelerinin Paris'e gelip bir ay geçmeden buradan ayrılmak zorunda kaldıklarını ve bu sırada Âgâh Efendi'nin, önce Londra'ya gittiğini anlatmaktadır.¹⁷ Londra'dayken *Muhbir* gazetesinin yeniden çıkarılmasında, *Tercümân-ı Ahvâl*'in eski harfleri ve müretteplerini getirterek katkıda bulundu.¹⁸ *Hürriyet* neşredildiğinde ise, İstanbul'dan bir Ermeni usta getirterek mürettepliğe memur kıldı.¹⁹ Sonra Brüksel'e gitti.²⁰ Ebüzziya Tevfik, Âgâh Efendi'nin şahsiyetini ve Brüksel'e gidip orada ikâmet etmesinin sebeplerini şöyle dile getirmektedir:

“Âgâh Efendi'ye gelince bu zât gâyet pesimist olduğu hâlde her şeyde lâkayt tavrı gösterir idi. Fakat muhâkemesi sağlâm ve husûsan bedbînâne esâslara binâen muhâkemât etmek mu'tâdı, daha doğrusu muktezâ-yı fıtratı olduğundan hiçbir şeyde yanıldığı görülmemiştir.

Hakikaten mâil-i sükûnet, tantana-i mu'âşeretten müctenib, sâkitâne imrâr-ı hayattan müteleziz ve âdeta mûnis bir merdümگیرiz idi. Anın için ne Londra'da, ne de Paris'te ikâmet ediyordu. Belçikahları Fıranko-Fılamana ahlâkının memzucu bir mizâçta bulmuş, yani bu (Flagmatik) kavimden hoşlandığı için Brüksel'de ihtiyâr-ı ikâmet etmişti.”²¹

⁶ İskit a.g.e., s. 12-16.

⁷ Şinâsi'nin gazeteye yaptığı katkılar hakkındaki beyanlar için bkz. “İthâr”, *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 1, 6 Rebi'ülâhire 1277 (21.10.1860), s. 2. Bunlardan başka Şinâsi'nin imzalı olarak 1. sayıda *Mukaddime*, 2'den 5'e kadarki nüshalarında *Şair Evlenmesi*, yine 2. sayısında *Mizân'ü-l-Adl* adlı kitap üzerindeki tanıtım yazısı, 7., 9., 13., 16. ve 21. sayılarında ise beyitleri yayımlanmıştır.

⁸ İskit, a.g.e., s. 38.

⁹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 71, 20 Safer 1278 (27.8.1861).

¹⁰ Nesimi Yazıcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *150. Yılında Tanzimat*, haz.: Hakkı Dursun Yıldız, 1992, s.150.

¹¹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 283, 21 Receb 1279 (13.1.1863).

¹² Bu görevde sadece 5 ay 9 gün kaldığı *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 646, 3 Muharrem 1282 (28.5.1865) tarihli nüshasında yayımlanan bir rapor sayesinde anlaşılmaktadır.

¹³ İskit, a.g.e., s.39.

¹⁴ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 672, 21 Rebi'ülevvel 1282 (27.7.1865).

¹⁵ İskit, a.g.e., s.40.

¹⁶ Ebüzziya Tevfik, “Yeni Osmanlılar Tarihi”, *Yeni Tasvir-i Efkâr*, No:106-107, İstanbul, 1909-1911.

¹⁷ Ebüzziya Tevfik, a.g.e., No:112.

¹⁸ Ebüzziya Tevfik, a.g.e., No:118.

¹⁹ Ebüzziya Tevfik, a.g.e., No:122.

²⁰ Ebüzziya Tevfik, a.g.e., No:121.

²¹ Ebüzziya Tevfik, a.g.e., No: 184.

Brüksel’i tercih etmesinin diğer bir sebebi konusunda Ebüzziya Tevfik şöyle devam ediyor:

“Âgâh Efendi’nin Brüksel’i tercihinin bir ikinci sebebi de postacılığa olan merakı idi. İnsan her ne olacak ise onunla doğar derler. Zavallı Âgâh Efendi de hâlâ postası olmayan bu memlekette dünyaya postacı olarak gelmiştir. Hattâ evâil-i Abdülaziz hânîde Posta Nezâreti’ne memur olunca ilk defa olarak posta pullarını ihdâs eylemişti. Bahusûs sırf ilcâ-yı himmet ve i’âne-yi dirâyet ve fetânetiyle Memalik-i Osmaniyye’deki ecnebî postalarını kaldırmağa teşebbüs eylemiş....İşte Âgâh Efendi Brüksel’de posta umurunu âdeta memuren gönderilmiş gibi tettebbu’ ediyordu. O tarihte Belçika Posta Nâzır bulunan Mösyö Jakob ile vaktiyle Posta Nâzır iken ba-muhâbere tanışmış olduğundan anın delâletiyle postalara ‘âit en ‘âdî husûsâtтан en dakîk mu’âmelâta kadar icrâ-yı tetkîkât ederek pulların ve Mösyö Jakob tarafından tanzîm edilmiş istâtistik defterleriyle hükümete i’tâ kılınmış husûsî defterlerin kopyalarını alıyordu.

O tarihte, ki 1869 ve 70 senelerine müsâdifdir, İngiltere’den sonra en mühim posta Belçika postası idi. Çünkü Belçika hükümeti Avrupa’nın en mühim merâkiz-i sanâyi ve ticâretinden olduğu cihetle mücâviri bulunduğu akvâmdan başka, cihanın her tarafıyla te’ati-i muhâberât eylediğinden postaların fevkal-gâye kesb-i intizâm etmiş idi. Orada postacılık ‘âdeta bir fendir”.²²

İşte Ebüzziya Tevfik’in tarifiyle kötümser ve sakin yaşamayı seven, posta meraklısı Âgâh Efendi dört yıl Fransa, İngiltere ve Belçika’da ikâmet ettikten sonra Kasım 1871 tarihinde İstanbul’a döndü. Temmuz 1872’de İzmit mutasarrıflığına tayin edildi ve bu görevinde 13 ay kaldıktan sonra vazifesinden alındı. Tam iki sene sonra Ağustos 1875’te tekrar İzmit mutasarrıflığına getirildi ve aynı yılın Kasım ayında Şûra-yı Devlet üyeliğine atandı. 1877 Mayıs’ının sonunda önce Bursa’ya, sonra Ankara’ya sürüldü.²³ Ankara’da 6 yıl 8 ay kalan Âgâh Efendi bu sıralarda, *Servet-i Fünûn*’un sahibi Ahmed İhsan Tokgöz gibi kimselere Fransızca ders verdi.²⁴ Ocak 1884’te affedildi ve Bâlâ rütbesiyle aynı yıl Mayıs’ta Rodos mutasarrıflığına gönderildi. Çok geçmeden Namık Kemal ile memuriyetleri değiştirilerek 7200 kuruş maaş ile Midilli mutasarrıfı oldu. Aynı yıl Ekim’de Atina elçisi oldu ve iki ay sonra Atina’da vefat etti. Mezarı Divanyolu’nda Sultan II. Mahmut türbesindedir.²⁵

Yukarıdaki beyanlar, Âgâh Efendi’nin daha genç yaşlarında iken Fransızca’ya hâkim olmuş, aynı zamanda büyük ihtimal özellikle iktisadî ilimlerden haberdar olmuş bir seçkin aydın olmanın yanı sıra yurt içi ve yurt dışında da hükümet tarafından çeşitli görevlerde bulunan bir memur olduğunu gösteriyor. Bu şartlar onun iş hayatında, ister hükümetteki görevinde, ister özel gazetecilik hayatında olsun, yükselmesinde elverişli bir zemini hazırlamıştı. Özellikle konumuz açısından bu vasıflar, Âgâh Efendi’nin o döneme dek Osmanlı içtimaî hayatında erişil-meyen kitle iletişim meselesinde büyük bir adım atarak, gazeteciliği bir sosyal ulaşım ve tercih edilen bir meslek hâline getirmesinde önemli faktörler olmuştur. Âgâh Efendi de zamanın keyfi şartları altında bu vasıfları ustalıklı değerlendirerek gazetesini haber gazetesi olduğu kadar bir fikir gazetesi olma hüviyetine kavuşturmuş ve bu katkısıyla günümüzde sayısı 5800’ü aşan Türk gazetelerine ışık tutmayı başarmış ve tutacaktır.

2. Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi’nin Şekil ve İçerik Özellikleri

Tanzimat gazeteciliğinin Osmanlı modernleşmesinin bir parçası olarak geliştiği muhakkaktır. Oysa, gazetelerin, bilhassa özel gazetelerin, o zamanda mevcut olan resmî veya yarı resmî gazetelerden farklı hâlde, içerik, şekil ve özellikleri bakımından nasıl geliştiğini bilmek, büsbütün Tanzimat gazeteciliğinin nasıl değiştiğini ve geliştiğini daha iyi anlamamızda yardımcı olabilir düşüncesindeyiz. Bu kısımda biz, Tanzimat’ta Türkler tarafından yayımlanan ilk özel gazetesi *Tercümân-ı Ahvâl*’in neşrinden başlayarak içerdiği ana bölümler ve özelliklerini başlıklara ayrı-rarak mümkün olduğu mertebede ayrıntılı olarak incelemeğe çalışacağız.

²² Ebüzziya Tevfik, a.g.e., No: 185.

²³ İskit, a.g.e., s. 44-45.

²⁴ Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, (1930-31), haz., Alpay Kabacalı, İletişim, 1993, s. 19.

²⁵ İskit, a.g.e., s.45.

2.1. Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi'nin Nesri

1864 tarihli Osmanlı Matbuat Nizamnâme'sinin yürürlüğe konulmasıyla gazete neşretmek isteyenlerin Osmanlı uyruğundan olurlarsa Maarif Nezâreti'ne, olmayanların ise Dışişleri Nezâreti'ne dilekçe sunmaları gerekli olmuştur.²⁶ Bu kurumlara dilekçe sunmanın gerekli olduğu ilk defa yazılı olarak kanunlara geçmesine rağmen ondan evvel de Maarif Nezâreti'ne dilekçe vermenin bir gelenek halini aldığı söylemek mümkün. Tercümân-ı Ahvâl'in neşrinden önce Türkçe olarak biri *Takvim-i Vakayi* ve diğeri *Ceride-i Havâdis*'ten ibaret iki gazete neşredilmekteydi. Biri resmî idi diğeri hükümetten destek görüyordu. Âgâh Efendi de gazete çıkarmak için bu geleneğe uyarak, bir istida hazırlıyor.

Tercümân-ı Ahvâl nam gazetenin ihdasına dair müzekkere

Maarif-i mütenevviya dair bazı mebahisi ve ahvâl-i dahiliye ve hariciyeden münasip olan havâdisi neşr için birkaç günde bir kere Türkiyü'l-ibare jurnal tab'ı emelindeyim. Memalik-i mahrusa-i şâhânedede Saltanat-ı Seniyye ve düvel-i ecnebiyye tebaasından bazılarının Arabî ve Türkî ve elsine-i sairede nizamı mucibince gazeteler neşretmekte oldukları misillü bilcümle masârif ve temettüü taraf-ı âcizâneme ait olmak ve devlet ve milletiminin politika ve menafi-i mahsusası iltizam kılınmak şeraitile mezkûr jurnalın tab'ı için çâkerlerine dahi ruhsat-ı resmiye itasına müsaade-i seniyye şâyân buyurulmak bâbında

Âgâh²⁷

Âgâh Efendi dilekçesinde Türk dili ile gazete çıkarmak istediğini, iç ve dış haberlere yer vererek, birkaç günde bir neşredileceğini belirtiyor. Amacının ise devlet ve milletin menfaatlerini gözetmek olacağını belirterek gelir ve gideri tamamen sahibine ait olacağını beyan ediyordu.²⁸ Dilekçede belirtildiği gibi gelir giderin şahsa ait olması o zaman için yepyeni bir özellik idi. Malesef, dilekçenin teslim tarihi dilekçeye geçmemiş, ama en azından Tercümân-ı Ahvâl gazetesinin yayım tarihi olan Ekim 1860'tan tam 6 ay önce Meclis-i Maarif tarafından dilekçede geçenler uygun görülerek,²⁹ Haziran 1860'ta padişah iradesiyle kesinleştiğini biliyoruz.³⁰ Nihayet, Ekim'e kadar süren bir hazırlık döneminden sonra İstanbul'da Bahçekapısı'ndaki Şekerci Hacı Bekir'in karşısında bulunan binada Tercümân-ı Ahvâl matbaası kurulur³¹ ve ilk nüshası 21 Ekim 1860'ta yayımlanır.³² İlk altı ay boyunca yani Şinasi'nin gazetede baş yazar olarak görev aldığı zamanlarda gazete büyük boyda dört sayfa olarak yayımlanırken, Şinasi'nin ayrılmasından sonra küçük boyda dört sayfa olarak yayımlanır ve bu gazetenin kapatılışına kadar devam eder. Gazetede 25. sayısına kadar Hicrî ve Malî takvimler beraber kaydedilmiş ise de bu sayısından sonra sadece Hicrî takvim kullanılmıştır.

2.2. Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi Nerelerde Satıldı?

Gazetenin, *Tercümân-ı Ahvâl* matbaasının bulunduğu binanın alt katındaki Tömbekici Hasan Efendi'nin dükkânında satıldığı iddia edilmektedir.³³ Bu iddia, gazete üzerindeki sayısı fazla olmayan çalışmalarda yaygınlaşmış ve sonuçta geleneksel duruma gelmişse de, gazetenin bu mevki dışında İstanbul'un birçok yerlerinde satıldığı gazetede verilen muhtelif haberler sayesinde tespit ettik. Okuyucu sayısının artmış olması nedeniyle gazete, ilk neşrinden iki ay sonraki 11. nüshasında, İstanbul'dan abone olan kimselerin gazeteleri mahsûs müstahdem vâsıtası ile okuyuculara ulaştırıldığı gibi, ayrıca ayrı bir nüsha satın almak isteyenlere kolaylık yaratmak

²⁶ *Takvim-i Vakayi*, No: 779, 21 Receb 1281, (21.12.1864).

²⁷ Bu dilekçenin arşivdeki yeri Nesimi Yazıcı tarafından açıklanmıştır. Bakınız Yazıcı (1994), s. 67.

²⁸ Nesimi Yazıcı "Tanzimat Dönemi Basım Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 67; Âgâh Efendi'nin Maarif Nezâreti'ne verdiği dilekçesinin yeni alfabe metni için bkz., İskit (1938), s.18.

²⁹ İskit, a.g.e., s. 18.

³⁰ Yazıcı, 1994, s. 67.

³¹ İlhan Yerlikaya "Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi Ve Hükûmen Destekli Habercilik Anlayışı", *Toplumsal Tarih*, (21) No. 9, İstanbul, 1995, s. 58.

³² *Tercümân-ı Ahvâl*'in yayım tarihi için bkz. *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 1, 6 Rebî'ülâhire 1277 (21.10.1860)

³³ Server İskit, a.g.e., s. 26.

amacıyla her semtin münasip yerlerinde gazete satılacak mevkilerin kurulacağı ve bu tarihten itibaren her haftanın yeni gazeteleri Şehzâdebaşı'ndaki Hasan Efendi'nin tütüncü dükkanında satılacağı ilan edilmiştir.³⁴ Aradan geçen üç hafta sonra, Üsküdar'daki Osman Efendi'nin yazıcı dükkânında da satılmaya başlanmıştır.³⁵ Bir müddet geçtikten sonra ise, yukarıda adı geçen dükkanlardan başka Beşiktaş'ta Hacı Nazîf Ağa'nın attâr dükkanında ve Salıpazarı'nda Ahmed Efendi'nin fes dükkanında dahi satılmağa başlandığı haber verilmiştir³⁶. Aradan 20 gün daha geçerken, bu sefer Kasımpaşa'daki Mehmet Ağa'nın attâr dükkânında dahi satılmaya başlanmıştır.³⁷

Mezkûr gazetenin satılışının, gelir giderinin hangi durumda olduğunu kanıtlayacak herhangi bir belge elimize geçmiş durumda değildir. Bu nedenle, bu durumla ilgili kesin olarak bir şey söylemek çok zordur. Ancak, yukarıda gördüğümüz gibi satılış mevkilerinin sayısının başlangıçta bir iken, altı ay geçmeksizin beş mevkiye ulaşmasından, en azından Şinasi'nin çalıştığı dönemde gazetenin çok fayda görmekte olduğunu ve okuyucusu tarafından da beğenildiğini tahmin edebiliriz. Gazetenin en çok satıldığı zamanlarda günlük satış sayısının 2000'e ulaştığını Namık Kemal'in dile getirmiş olduğunu Ebüzziya Tevfik ifade etmektedir.³⁸

Gazete İstanbul'da satılmakla kalmamış, aynı zamanda ülkenin dört bir tarafına abone şeklinde gönderilmiştir. Vilayetlerde ise muntazam ve gayr-ı muntazam posta bölgelerine gazetele- rin gönderildiği düşünülmektedir.³⁹ Ancak bu konu hakkında, İstanbul'da matbaa, posta örgüt- leri ve taşralarda ise posta örgütleri üzerindeki çalışmaların yoğunlaşmasıyla ortaya çıkabilecek yeni arşiv ve belgelerin keşfedilmesi gazetenin İstanbul dışındaki satış durumu ve vilayetlerde yarattığı etkisini tespit etmemize olanak sağlayabilir. Fakat, İstanbul gazetelerinin vilayetlere gönderilmesinde ulaşım cihetindeki yetersizlikten dolayı, 1864'ten sonra ilk olarak vilayet gaze- telerinin de yayımlanmaya başladıklarını görüyoruz.⁴⁰ Vilayet gazeteleri için ise; İstanbul'a göre daha ucuz, daha kolay elde edebilmenin mümkün olduğunu düşünürsek, bunların İstanbul gazetelerine, bilhassa *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi üzerinde menfî etki yaratmış olma ihtimali akıl- lardan uzak değildir.

2.3. *Tercümân-ı Ahvâl* Gazetesi Kac Parayla Satıldı ?

Tercümân-ı Ahvâl gazetesi 5 buçuk yıllık yayın hayatı boyunca aynı fiyatla değil muhtelif fi- yatlarda satılır. Yani bu zaman diliminde gazete fiyatında sürekli düşüş söz konusudur. Bunun iktisadî ve sosyal sebepleri dışında bir de edebî ve siyasî temaları içeren gazetelerin neşredilme- sinin gazetenin varlığını sürdürmesinde bir tehdit oluşturduğunu ve sürekli paha değişimine sebep olduğunu düşünebiliriz. Örneğin 198. sayısına kadar 6 aylık abone ücreti 80 kuruş olan *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi ertesi gün ilk sayısı neşredilen *Tasvir-i Efkâr*'ın 6 aylık 80 kuruşa sa- tılmasıyla 70 kuruşa inmiştir. Aşağıda, her nüshasının birinci sayfasında yer alan *Yönetim İlkesi* niteliğinde tanımlayabileceğimiz kısımdaki enformasyona göre şöyle bir paha çizelgesi oluştu- rabiliriz:

Tablo 1: Sayı 1-24'e kadar Olan Paha Cetveli (Para Birimi: Kuruş),1860.10.21-1861.4.21

	Yıllık Abone	Yayım Yıllık Abone	Bir Nüshası
İstanbul	150	80	3.5
Taşra	İstanbul'dan 40 saatlik mesafe*	174 (PÜZO)	92 (PÜZO)
	İstanbul'dan 100 saatlik mesafe	198 (PÜZO)	104 (PÜZO)
	İstanbul'dan 100 saati aşkın mesafe	222 (PÜZO)	116 (PÜZO)

(*9 Receb 1277 tarihli 14.sayısından itibaren 40 saatlik mesafe 50 olmuştur. PÜZO= Posta Ücreti Zam Olunmuştur)

³⁴ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 11, 17 Cumâdelâhire 1277 (31.12.1860)

³⁵ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 14, 9 Receb 1277 (21.1.1861)

³⁶ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 16, 23 Receb 1277 (4.2.1861)

³⁷ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 20, 19 Şa'bân 1277 (1.3.1861)

³⁸ Ebüzziya Tevfik, "Yeni Osmanlılar Tarihi", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, No: 311, İstanbul.

³⁹ Osmanlı taşra posta teşkilatı için bkz., Yazıcı (1992), s.153-161.

⁴⁰ Tanzimat devri taşra gazeteleri hakkında geniş bilgi için bkz. Girgin, a.g.e., s. 83-91.

Tablo 2: Sayı 25-198'e kadar Olan Paha Cetveli (Para Birimi: Kuruş), 1861.4.21-1862.6.30

	Yıllık Abone	Yayım Yıllık Abone	Bir Nüshası
İstanbul	150	80	1
Taşra	150 (BFPÜZO)	80 (BFPÜZO)	

(BFPÜZO= Bu Fiyata Posta Ücreti Zam Olunur.)

Bu iki çizelgeyi karşılaştırdığımız zaman, gazetelerin vilayetlere gönderilmesinde İstanbul'dan kaç saat uzaklıkta olduğu önceleri paha ölçüsü olduğunu görüyoruz.⁴¹ 6 ay sonra, gazete fiyatında 25. sayısından itibaren birtakım değişiklikler olduğunu, yani vilayetlerin İstanbul'dan kaç saat uzaklıkta oldukları göz önüne alınmaksızın değişik bölgelere aynı fiyatla gönderildiği, fakat vilayete gönderildiği zaman posta ücreti ayrı alınacağı görülmektedir. Bununla beraber, posta ücreti hariç tutulursa İstanbul'dan abone olmak ile vilayetlerden abone olmak aynı fiyat tutacağını dahi görmekteyiz. Ayrıca, İstanbul'da bir nüsha fiyatının üç buçuk kuruştan bir kuruşa indiğini de görüyoruz.

Tablo 3: Sayı 199-623'e kadar Olan Paha Cetveli (Para Birimi: Kuruş), 1862.6.30-1865.4.3

	Yıllık	Yarım Yıllık	Üç Aylık	Bir Aylık	Bir Nüshası
İstanbul	120	70	40	15	1
Taşra	120 (BFPÜZO)	70 (BFPÜZO)	40 (BFPÜZO)	15 (BFPÜZO)	

(BFPÜZO= Bu Fiyata Posta Ücreti Zam Olunur.)

Tablo 3'ten anlaşılmaktadır ki, gazete fiyatında 199. sayısından sonra gene de değişiklik olmuştur. Bu sefer gazete fiyatında daha da düşüş olmuş, ayrıca üç aylık ve bir aylık abone de kabul edilmiştir. Bu değişikliğin yukarıda bahsettiğimiz *Tasvir-i Efkar*'ın yayıma başlaması ve o da altı aylık abone sistemini yola koymasıyla meydana gelen iktisadî anlayışının neticesi olduğu muhakkaktır. 624. sayısından sonra ise fiyatlarda değişiklik olmamış, ancak yaklaşık üç sene boyunca kabul edilmekte olan üç aylık ve bir aylık abone tarzı ortadan kaldırılmıştır.⁴²

Bu bir kuruşluk gazete fiyatıyla o dönemde insanların pazardan neler satınalabileceği de dikkatimizi çekmektedir. Bunun cevabını da gazeteden bulmaya çalışalım. Gazetede Şehremâneti tarafından belirtilen sebze, meyve ve sabun vs. günlük ihtiyaçların pahası sık sık görülmektedir. Mesela 25 Şubat 1862 tarihli 149. sayısında Şehremâneti tarafından belirtilen yumurta fiyatının bir kıyye'si (1.3kg) 14 para (1 kuruş=40 para) yazılmıştır⁴³. Bu demek oluyor ki, o günlerde bir kuruşla yani bir nüsha gazete parasıyla tahminî olarak 3.5 kg. civarında yumurta satın alınmanın mümkün olduğu açıktır. Amacımız tabii ki bugünle olan fiyatlarını mukayese etmek değil, sadece o dönemlerde gazete çıkarmanın ne kadar masraflı olduğunu basit bir örnek ile ortaya koymaktır.

2.4. Tercümân-ı Ahvâl Gazetesini Teşkil Eden Ögeler

Tercümân-ı Ahvâl gazetesi toplam 792. sayı çıkarıldı. Her nüshasının ilk sayfasının üst kısmında *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin *Yönetim İlkesi* niteliğinde tanımlayabileceğimiz yazı yer alıyordu. Bu Yazı, gazetenin yayın hayatı boyunca birkaç defa değiştiriliyor, üstelik Yazı'lar çok önemli mesaj taşımakta olduğundan buraya aynen alıyoruz.

"İşbu gazete ahvâl-i dahiliye ve hâriciyeden müntehab bazı havâdisi ve maarif ve sanâyi-i mütenevvia ile ticâret vesâir mevâdd-ı nâfiaya müteallik mebâhisi şamil olduğu halde şimdilik haftada bir kere pazar günleri çıkar. Buna abone yani bir müddet-i muayyene ile müşteri olmak murad edenler Dersaadet'te ise bizzat veyahut bilvasıta ve eğer taşrada ise bilvasıta veya bâ-tahrir isim ve rütbe ve memuriyetiyle mahall-i ikametlerini (İstanbul'da Bahçekapısı'nın tam üzerinde olan Tercümân-ı Ahvâl basmahanesine) beyan etmek lazım gelir. Fiyatı kenarda cetvel-i mahsus ile

⁴¹ Mesafeye ilişkin bkz. Yazıcı (2000), s. 279.

⁴² Bkz. *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 624, 6 Zilka'de 1281 (3.4.1865)

⁴³ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 149, 26 Şa'bân 1278 (25.2.1862)

gösterilmiştir. Neşrolunmak için maarife dair mebâhis ve umuma fâideli havâdis gönderen olursa kabul olunur. Kitap vesâire tab'ettirmek isteyenler matbaa-yı mezkûrede ehven bahâ ile bastırabilirler."⁴⁴

İşte Âgâh Efendi istidasında belirttiği gibi gazetede iç ve dış haberler, sanayi ve maarife ait olan haberleri haftada bir kere yayınlayacaktı. Yani kendi gazetesinin *Yönetim İlkesi*'ni hazırlamıştı. Abone tarzını da başlatmıştı. Burada dikkatle bakmaya değer bir konu da bu abone meselesidir. Yani, taşralardan abone olmak isteyenlerin isim ve adreslerini İstanbul'a göndermelerinden başka *Rütbe* ve *Memuriyetleri*'ni de göndermelerini istemesi bizde şüphe uyandırmaktadır. O dönemin posta işlerinde, gazetelerin taşraya ulaşabilmesi için alıcının isim ve adreslerinden başka mutlaka *Rütbe* ve *Memuriyetler*'ini dahi göndermeleri gerekli olsa bile bu durum şüphe uyandırmaktadır. Bu şüpheden dolayı burada iki ihtimali farz etmek mümkün.

Birincisi, bu taleplerin gazete yöneticilerinin taşradaki kariler sınıfının kimler olduğunu istatistik yapmak maksadıyla getirdiği bir ilke olması ihtimaline çok yakındır. Fakat, böyle bir girişimin olup olmadığı şimdi meçhuldür. İkincisi, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda okuma yazma oranının düşüklüğünü yansıtan bir hadisenin varlığından söz etmek mümkün olabilir. Bir ülkedeki süreli yayınların ve kitap sayısının ve tebaanın okuma yazma düzeyini belirtmekte önemli bir araç olduğunu söyleyen Quataert, 19. asır Osmanlı cemiyetinde okulların sayısının artmasına rağmen okuma yazma oranının çok düşük olduğunu, 19. yüzyıl başlarında Müslüman tebaanın okuma yazma oranının yüzde 2-3 civarında iken, 19. yüzyıl sonlarında ise sadece yüzde 15'e ulaştığını yazmaktadır.⁴⁵ Bu noktadan da baktığımızda, taşrada okuyucuların esas itibarıyla *Rütbe* ve *Memuriyetler*'i elde edebilecek kadar eğitilmiş kimseler olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Bu sıralarda Şinasi gazetesinin baş yazarlığını yürütmektedir. Ancak 25. sayısından itibaren Âgâh Efendi tek başına kalınca gazetesinin fiyatında olduğu gibi *Yönetim İlkesi*'nde de değişiklik olur. Gazete bu kez haftada üç kere yayımlandı. Yukarıda sözünü ettiğimiz taşraların abone meselesi tamamen ortadan kaldırılmıştır.⁴⁶ Nisan 1861'den itibaren icra edilmekte olan bu ilke, 1866'ya kadar devam ettikten sonra, 740. sayısından sonra Cuma'dan hariç her gün neşredilmeye başlar.⁴⁷ 740. sayısında yayımlanan *Mukaddime* adlı makalede, Osmanlı ülkesinde *Milliet Gazetesi* olarak ilk defa nerşedilen gazetesinin *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi olduğu, amacının ise *Sâdkâne Hizmet-i Fâhire ve Umûmiyye*'de bulunmaktan ibaret olduğu iddia edilerek, gazetesinin bundan böyle Cuma'dan hariç her gün çıkacağını, içerdiği konuların dört türlü olacağını ilk defa yazılı olarak belirtilmiştir. Bunlar *İç haberler*, *Dış haberler*, *Türlü maddeler* ve *İlanlar*'dan oluşmaktadır.⁴⁸ Oysa, Şinasi'nin çalıştığı dönemlerde zengin bir içeriğe sahip olduğunu Şinasi ayrılınca gazetede bunların tedricen 740. sayısındaki *Mukaddime*'de sıralandığı dört kısma düşürülmeye başladığını görüyoruz. Burada bu dört kısma kısaca göz atalım.

2.4.1. İç Haberler

İç haberler gazetesinin en önemli kısımlarından biridir. İç haberler esas olarak İstanbul haberi ve Taşra haberi olmak üzere iki ana başlık altında toplanarak verilmiştir. İstanbul haberi kısmında çoğu zaman *Tevcihât*'lar yer almaktadır. Bilhassa İlmiye, Mülkiye ve Askeriye sınıfına ait olan memurların tayini iyice yansıtmaktadır. Bunların dışında memurların taşraya gidiş gelişleri, İstanbul limanına girip çıkan ticarî vapurların sayısı ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler, yabancı ülke elçilerinin azimet ve avdetlerine dair haberler de yayımlanmaktadır. Örneğin, Aralık 1862'de yayımlanan bir haberde, Japonya elçilerinin memleketlerine avdet etmek için İskenderiye'ye ulaştıklarının işitildiği haber verilmiştir.⁴⁹ Ayrıca, işlenmiş cinayet, ölüm, yangınlar, depremler, hava durumu ve hırsızlık gibi günümüz medyasının da önemli bir kısmını teşkil etmekte olan toplumun günlük hayatı ile ilişkisi olan her türlü konular üzerinde haber vermektedir. Mesala,

⁴⁴ Bu metinler için bkz. *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 1-24. kadar olan her sayısının birinci sayfası.

⁴⁵ Donald Quataert *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.167-168.

⁴⁶ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 25-739.

⁴⁷ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 740-792.

⁴⁸ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 740, 15 Şa'bân 1282 (3.1.1866)

⁴⁹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 266, 10 Cumâdelâhire 1279 (2.12.1862)

büyük bir yangın yüzünden İstanbul'un bütün Avrupa ile olan telgraf kolları bozulup, sadece Asya kolu kaldığı, ve bunların tamamen telafi edilmesi birkaç gün süreceği ve bu sırada haberleşmenin devam etmesi için Beyoğlu telgraf merkezi kullanılmaya başlandığı haber verilmiştir.⁵⁰

İç haberler bölümünde, çok sayıda Hatt-ı hümayûnlar da yer almaktadır. Örneğin, 301. sayısında Maliye ıslahatının tamamlanması hakkında çıkarılan Hatt-ı hümayûn yayımlanmıştır.⁵¹ Bundan başka devletin yabancılar ile olan ticarî antlaşmaları da sık sık yer almıştır. Mesela, bir sayısında Osmanlı ülkesi ile Fransa devleti arasında mevcut olan ticarî münâsebetlerin daha da genişletilmesi ve kolaylaştırılması için düzeltilmiş olan ticaret antlaşması yayımlanırken,⁵² müteakip nüshasında ise aynı maksatla İngiltere devleti ile yapılmış ticaret antlaşması yayımlanmıştır.⁵³ Ayrıca, devletçe çıkarılan kaide ve nizamlar dahi yayımlanmaktadır. Mesela, bir sayısında, 1840'tan sonra işletilmekte olan kaimelerin devletçe tedavülden kaldırıldığı kararı yayımlanmıştır.⁵⁴ Bu tür karar ve nizamlar gazetenin yayın hayatı boyunca sık sık görülmektedir.

Yukarıda sözü edilen haber türlerinden başka, Rus-Kafkasya savaşı sonucu ortaya çıkan Kafkasya müslümanlarının Osmanlı topraklarına göç etme meselesi de önemli haber türü olmuştur. Gazetenin yayını sürdürdüğü zamanlara denk gelen göç meselesine ilişkin 100'ü aşkın haber gazetede yayımlanıyor. 1865'ten sonra ise Osmanlı topraklarında özellikle İstanbul'da yaygınlaşan Kolera hastalığı ve Hocapaşa Yangını ve etkisi ve bunun üzerine başlatılan yardımlar önemli haberi oluşturur.

Haber kaynakları da çeşitlilik gösterir. *Tevcîhât* kısmında yer alan haberlerin hemen hepsi resmî kurumlardan alınmaktadır. Bunun dışında telgrafla muhaberat icra olunan⁵⁵ merkezlerden alınan telgraf haberleri ile karilerden gelen mektuplar da vardır. İç haberlerin haber kaynağının önemli bir şekli ülke içinde yayımlanan diğer gazete ve mecmualardan aktarmak olmuştur. *Takvim-i Vakayî*, *Tasvîr-i Efkar*, *Mecmua-i Fünûn*, *Tuna*, *Cerîde-i Askeriyye* ve Ermeni harfiyle yayımlanmakta olan *Mecmua-i Havâdis ve Münâdi-i Erciyâs* bu gazeteler arasındadır.

Taşra haberleri ise gruplara ayrılarak Rumeli, Anadolu, Arabistan, Akdeniz ve Karadeniz olmak üzere birkaç başlık altında haber verilmiştir. Şinasi gazeteden ayrılınca, yukarıda belirttiğimiz ayrıntılı tasnifleme de ortadan kaldırılmıştır. Oysa haberler sadece İç Haberler başlığı altında verilmeye başlamıştır. Bu arada Şinasi'nin yayımladığı *Tasvir-i Efkar* gazetesine bakacak olursak, bu gazetede de tıpkı *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin başlangıç döneminde yapıldığı gibi haberlerin *Pâyitaht ve Eyâlât* başlığı altında verildiğini görüyoruz.⁵⁶ Dolayısıyla, *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesindeki sınıflamanın Şinasi'nin fikri olduğu ihtimale çok yakındır.

2.4.2. Dış Haberler

Dış haberlerin de tıpkı iç haberler gibi gazeteyi oluşturan önemli bir öge olduğunu söylemek gerekir. Okuyucunun dış dünyayı daha yakından tanıyabilmesi için en önemli araç sayılan bu kısımda, haberler genelde ana başlık altına ayrılmaksızın sunulmaktadır. Bu bölümde verilen haberlere genel baktığımız zaman, Avrupa'daki siyasî, askerî, ticarî gelişmeler ağır basmaktadır. Örneğin bir sayısında, Meksika'ya gitmek üzere Avusturya'dan gönüllü olarak 6000 nefer kara askeri ve 300 nefer deniz askeri alınmakta olduğu haber verilmektedir.⁵⁷ Başka bir sayısında, Amerikan gazetelerinin bazıları Rusya'nın Asya'daki kuvvetini büyütme eğiliminde olduğunu yazarak, böyle giderse Rusya'nın Buhara, Çin ve Japonya taraflarına doğru büyümesi kolay

⁵⁰ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 691, 19 Rebî'ülâhire 1282 (10.9.1865)

⁵¹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 301, 4 Ramazân 1279 (22.2.1863)

⁵² *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 87, 28 Rebî'ülevvel 1278 (3.10.1861)

⁵³ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 88, 2 Rebî'ülâhire 1278 (6.10.1861)

⁵⁴ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 193, 18 Zilhicce 1278 (15.6.1862)

⁵⁵ 24 Şubat 1861 tarihli 19. sayısında Osmanlı İmparatorluğu'nda hizmet vermekte olan telgraf merkezleri sayısının İzmit, Edirne, Gelibolu, Ankara, İskorda, Yozgat, Ruscuk, Sivas, Niş, Saray Bosna, Diyarbakır, Vidin, Mardin, Varna, Selanik, Girit, Manastır, İzmir ve Musul başta olmak üzere toplam 45'e ulaştığını ayrıntılı şekilde sıralamaktadır.

⁵⁶ *Tasvir-i Efkar*, No: 1, Selh Zilhicce 1278 (15.6.1882)

⁵⁷ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 481, 19 Zilka'de 1280 (26.4.1864)

olacağı hakkında kanıtlar getirerek, Avrupa ülkelerini bu noktada uyarmaktadır.⁵⁸ Yine gazetesinin yayın tarihine rastgelen Amerikan İç Savaşı'nın (1861-65) gelişmeleri ve sonucu da gazetede sık sık yer alan haber olmuştur.

Yukarıda sadece birkaç tane örneğini verdiğimiz gibi, *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin dış haberler kısmında daha çok Avrupa ve Amerikan haberleri yer almakla beraber, Asya ülkelerinden İran, Hindistan, Orta Aysa Hanlıkları, Çin ve Japonya hakkında da ara sıra haberler verilmektedir.

Haber kaynakları çoğu zaman resmî kurumlardan alınan haberler, telgraflar ve yabancı gazeteler olmuştur. *Journal de Constantinople*, *Courrir d'Orient*, *Times*, *Patrie* gazeteleri bunlardandır

2.4.3. Türü Maddeler

Aslında *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesini teşkil eden ögeleri ikiye ayırabiliriz. Biri, *Muntazam* maddeler, diğeri *Gayr-ı Muntazam* maddelerdir. Yukarıda sözünü ettiğimiz İç ve Dış haberlerle birlikte ileride göreceğimiz İlanlar *Muntazam* maddelerdendir. Yani, gazetesinin yayın hayatı boyunca her sayısında eksik olmayan kısmıdır. *Gayr-ı Muntazam* maddeler ise burada göreceğimiz *Türü Maddeler*'dir. Bunlar yayın hayatında sürekli olmayan, yarı yolda bırakılan veya icabına göre yayımlanan maddelerdir. Bu kısımda önemli olan birkaç maddeyi gözden geçirelim.

2.4.3.1. Tefrika

Gazetesinin *Türü Maddeler* bölümünde yer alan en önemli maddelerden biri kuşkusuz edebî eserlere yer verilen tefrikadır. Tefrika yazısının *Cerîde-i Havâdis* gazetesiyle başladığını Şerif Mardin eserinde vurgulamaktadır.⁵⁹ Buna rağmen, Şinasi tarafından yazılıp, Türk edebiyatı tarihinde özel bir yere sahip olan, aynı zamanda Türk diliyle yazılmış ve matbaada yayımlanmış olan oyunların ilki⁶⁰ niteliğindeki *Şair Evlenmesi*'nin *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinde tefrika edilmesi⁶¹ ile tefrika yazıcılığının yeni bir döneme girdiğini söyleyebiliriz.

Şinasi'nin *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi başyazarlığını yaptığı zamanlarda çıkan diğer bir tefrika, İstanbul şehri ile etrafındaki bölgeler ve İstanbul körfezinin eskiden ne hal ve şekilde olduğunu nakleden *Hey'et-i Sâbika-i Kostantiniyye* adlı tercüme eserdir. Aslı Rumca tertiplenen bu eser, o dönemlerde Dîvân-ı Zabtiye A'zâsı olan Yorgaki Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin 6. sayısından 16. sayısına (8. nüshası hariç) kadar tefrika edilmiştir.⁶² Gazete yöneticileri aynı zamanda bu eserin, o dönemde İstanbul şehrinin tarihine ait mevcut olan eski eserlere yeni bir ek olduğunu da vurgulamışlardır.⁶³

Şinasi ayrılınca, *Tefrika* başlığı gazeteden silinmiş, ama aynı nitelikteki edebî eserlere zaman zaman yer verilmiştir. Örneğin, XVII. asrın ünlü divan şairi Nâbî'nin kaleme aldığı *Târîh-i Kamanîçe* adlı eseri gazetesinin 445. sayısında tefrika edilmeye başlanmış⁶⁴ ve bu mufassal tarihî eser 34 kısma bölünerek 508. sayısında bitmiştir.⁶⁵

2.4.3.2. Adi Konular

Bu bölüme bakacak olursak, tefrika ile benzerliği olan bir kısım olduğunu söyleyebiliriz. Çok uzun zaman sürmemesine rağmen çok ilginç eserler de yayımlanmıştır. 8., 9. ve 10. sayılarına bölünerek *Zâten Küçük Ayasofya Mahallesi Ahâlîsinden Yorgancı Mehmet Dedikleri Usta Hırsızın Tercüme-i Hâlî* adlı bir eser yayımlanmıştır.⁶⁶ Bundan başka, kitleyi gazete okumaya alıştırmaya

⁵⁸ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 606, 20 Ramazân 1281 (17.2.1865)

⁵⁹ Mardin, a.g.e., s. 258.

⁶⁰ Seçmen, a.g.e., s. 67.

⁶¹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 2, 13 Rebî'ülâhire 1277 (28.10.1860) ve müteakip 4 nüshası.

⁶² *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 6, 12 Cumâdelülâ 1277 (25.11.1860) ve müteakip 9 nüshası.

⁶³ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 19, 14 Şa'bân 1277 (24.2.1861)

⁶⁴ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 445, 22 Şa'bân 1280 (31.1.1864)

⁶⁵ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 508, 28 Muharrem 1281 (3.7.1864)

⁶⁶ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 8, 26 Cumâdelülâ 1277 (9.12.1860) ve müteakip 3 nüshası.

ve sayfayı renklendirme amacından yola çıkarak -bugünkü gazetelerimizde de olduğu gibi- bulmaca sahifesini getirmiştir. Genelde karilerden lûgazlar kabul etmiştir. Örneğin, bir nüshasında Beşiktaşlı Mustafa beyin halledilmesi için gazeteye gönderdiği lûgaz yayımlanmıştır.⁶⁷ Sadece bilmeceler değil, çözülmesi istenilen matematik sorularının cevapları da yayımlanmıştır. Örneğin, 15. sayısında görülen bir sorunun cevabı 16. sayısında yayımlanmıştır.⁶⁸

2.4.3.3. Meskûkât ve Tahvîl

Gazete yöneticilerinin başlangıçtan itibaren özen gösteren alanlardan biri Meskûkât ve Tahvîl bölümü olmuştur. Gazetenin haftalık çıkış sayısının artmasıyla beraber Meskûkât ve Tahvîl hakkında verilen haber sayısında artış olduğunu görüyoruz. Başlangıçta bir kere yayımlanırken, 25. sayısından sonra haftada üç kere yayımlanmıştır. Gazete yöneticileri hemen hemen her gün değişen Meskûkât ve Tahvîl fiyatlarını izleyerek, halkın günlük hayatına da önemli enformasyonlar aktarmaktadır. Aşağıda, kısa bir zaman dilimindeki Meskûkât ve Tahvîl fiyatlarının nasıl değiştiğini basit bir tablo şeklinde görelim.

Tablo 4: 31 Ekim 1861 tarih ile 5 Kasım 1861 tarih arası bir haftalık Meskûkât rayici ve Tahvîl rayici

No:101 (1861.11.05)		No:100 (1861.11.03)		No:99 (1861.10.31,)		
Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	
	197	20	194	20	196	Yüzlük Mecîdiye
20	214		212		214	İngiliz Lîrasi
20	171		179		171	Yirmi Franklık
20	174	20	172	20	174	Pul(Rusya Altını)
	33	25	32	35	32	Karbon(Rusya Gümüşi)
30	87		84	25	83	Hazine Tahvîli

Bu tablodan anlaşıldığı gibi Meskûkât ve Tahvîl fiyatları bu zaman dilimi içerisinde her gün azar azar değişmektedir. Bu gibi değişiklikler gazetede yayımlandığı sıralarda hemen hemen her gün olmuştur. Fakat, gazete yayımlandığı günden itibaren özen göstermeğe çalışılan bu bölüm 234. sayısından sonra sadece *Tahvîlât-ı Mümtâze ile Eshâm-ı Cedîde-i Adiye ve Aziziye Eshâm*'dan ibaret üç türlü tahvîl rayici hakkında haber vermeye başlamıştır. Matbuat Nizamnamesi ilan edilen 21 Aralık 1864 tarihinden yaklaşık bir ay sonraki 19 Ocak 1865 tarihli 594. sayısından sonra ise büsbütün ortadan kaldırılmıştır. Ancak, müstakil bir inceleme konusu olabilecek durumda ki bu bölümün daha da ayrıntılı tetkik edilmesi, 1860'lı yılların başlarındaki Osmanlı ülkesini iktisadî yönden idrak etmemize yardımcı olabilir.

2.4.4. İ'lanât

Gazeteyi oluşturan dört ana gruptan dördüncüsü ise İlanât'tır. Gazete bu bölümde, tıpkı günümüz reklamlarında olduğu gibi her türlü ilanlar verilmektedir. Başlıca, yeni kitaplar, satılık konaklar, kiraya verilecek evler, ilaçlar vs. her türlü ilânlarla yer verilmektedir. Örneğin, Kabataş'taki merhum Yakub Paşa'nın harem ve selamlık olarak kırk odayı aşkın konağı mirasçıları tarafından kiraya verileceği ya da satılacağı ilân edilmiştir.⁶⁹ Bu tür ilânlarla gazetede sık sık rastlanmaktadır. Bunun dışında gazete kendi matbaası ile ilgili çok sayıda ilan vermektedir. Mesela, bir sayısında, harf basması için bir el tezgâhı lazım olduğundan, kimde böyle bir satılık el tezgâhı varsa mezkûr matbaaya haber vermesi, münasip olursa satın alacağını haber vermiştir.⁷⁰ Ayrıca, resmî ilanlar da verilmiştir. Gazeteye ilan vermenin çok pahalı olduğunu⁷¹, ayrıca verilen resmî ilanların genelde uzun ilanlar olduğunu göz önünde tutarsak, bu gelirin küçümsenmeyecek

⁶⁷ Tercümân-ı Ahvâl, No: 21, 29 Şa'bân 1277 (11.3.1861)

⁶⁸ Tercümân-ı Ahvâl, No: 15, 16 Receb 1277 (28.1.1861)

⁶⁹ Tercümân-ı Ahvâl, No: 565, 13 Cumâdelâhire 1281 (13.11.1864)

⁷⁰ Tercümân-ı Ahvâl, No: 405, 16 Cumâdelülâ 1280 (29.10.1863)

⁷¹ İ'lanât satırın 3 kuruş, İ'lanât'ın tekrârında fiyatı dahi tenezzül eder. Bkz: Yayım İlkesi No1-24.

bir derecede olduğunu söylemek mümkün olabilir. Bu konu üzerinde İlhan Yerlikaya hükümetin bu şekilde Tercümân-ı Ahvâl'e destek vermekte olduğunu vurgulamaktadır.⁷²

Bundan başka yabancıların verdiği ilanlar da görülmektedir. Örneğin, bir sayısında Viyana'daki bir şirket tarafından yapılan hırsız ve yangına karşı olan, icabına göre parça parça duruma gelebilecek demir dolabın Avrupa ülkelerinde çok satıldığını, Galata'da da satılmakta olduğu ilan verilmektedir.⁷³ Diğer bir nüshasında geçen *Yangın ve Hayat Sigortası Kumpanyası* (Royal Insurance Company) adlı ilanda, iki milyon İngiliz Lirası gibi bir büyük sermayesi olan bu şirketin Londra'da büyük şöhret kazanmış şirket olduğu, Edward namında bir şirket vekilinin İstanbul'a geldiği ve sigorta kampanyasını başlattığı bildirilmiştir. Kampanyaya göre, maaştan başka geliri olmayan 30 yaşlarındaki kimse, vefatından sonra evladına 100 İngiliz Lirası bırakmak isterse, mezkûr şirkete yıllık sadece ikiyüz kırk kuruş veya ayda 20 kuruş vermelerinin kafi olacağı ilan edilmiştir. İlanda, bu kampanyaya katılmak isteyenlerin Galata'da bulunan Edward ile haberleşmeleri gerektiği yazılmaktadır.⁷⁴

2.5. Tercümân-ı Ahvâl Matbaası

Tercümân-ı Ahvâl üzerinde çalıştığımız zaman unutulmaması gereken diğer bir konu da *Tercümân-ı Ahvâl* Matbaası'dır. Genelde *Tercümân-ı Ahvâl* sözcüğü sadece gazete ismi olarak bilinmektedir. Oysa aynı isimle bir matbaanın da kurulduğu ve mezkûr gazete dışında birkaç önemli süreli yayınlara dahi yayınlandığı görülmüyor. Mesela, *Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye*'nin organ mecmuası olan *Mecmua-i Fünûn* da adı geçen matbaada tab'edilmiştir. *Tercümân-ı Ahvâl* bir nüshasında bunu şöyle haber vermektedir:

“*Mecmua-i Fünûn*'nun dördüncü def'ası dahi bu kerre *Tercümân-ı Ahvâl* matbaasında tab' olunmuş olmakla kemâ-fi's-sâbık zîrde muharrer mahallerde satılmaktadır.

Ceridehâne.....Tercümân-ı Ahvâl Matbaası.....”⁷⁵

Yukarıda örneğini verdiğimiz gibi haberler daha da görülmektedir. Örneğin, Şinasi'nin *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinden ayrılmasından sonra gazetenin baş yazarlığını omzuna alan Mustafa Refik Bey'in⁷⁶ çıkardığı *Mir'ât* da bu matbaada basılmıştır.⁷⁷ Bundan başka Meclis-i Vâlâ tercümanlarından Ali Haydar Bey'in başyazarlığını yürüttüğü *Mecmua-i İbretnüma*'nın ilk nüshaları da bu matbaada yayımlanır.⁷⁸

Görülüyor ki Âgâh Efendi kendi gazetesini neşretmekle kalmamış, iktisadî anlayış ve meslekî anlamda yakın bulduğu devrin diğer önemli yayınlarının da kendi matbaasında yayımlanmasını sağlamıştır. Bunun da iktisadî gelirini arttıran bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz.

2.6. Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi'nin Muhteviyat Bakımından Bazı Özellikleri

Yukarıda *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesini oluşturan temel öğeler üzerinde ayrıntılı bilgi verdik. Oysa, adı geçen bu gazete nasıl bir gazeteydi? Öncelikle şunu kesin olarak belirtebiliriz ki, *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi sadece iç ve dış haberler, ilanlar veren haber gazetesi değil, aynı zamanda muhtelif eğitimle ilgili konularda halkı eğiten, dönemin fikir akımlarından ve bilimsel gelişmelerden halkın bilgi sahibi olmasını sağlayan, gazetenin kendi söylemiyle *millet gazetesi*-dir. Ancak, gazetede bu konulara müteallik yer alan telif veya tercüme eserler çoğu zaman imzalı olmadığından, bunları kimin yazdığı veya tercüme ettiğini tespit etmek değil, gazetede neyin yer aldığı ve halka neyi öğrettikleri bizim daha da ilgimizi çekmektedir. Bu bağlamda biz, aşağıda gazetede yer alan çeşitli telif ve tercüme eserleri ve bunların özelliklerini birkaç başlık altında incelemeye çalışacağız.

⁷² Yerlikaya, a.g.e., s.59.

⁷³ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 496, 2 Muharrem 1281 (7.6.1864)

⁷⁴ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 556, 22 Cumâdelülâ 1281 (23.10.1864)

⁷⁵ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 253, 9 Cumâdelülâ 1279 (2.11.1862)

⁷⁶ Ahmed Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s. 198

⁷⁷ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 309, 22 Ramazân 1279 (12.3.1863)

⁷⁸ *Mecmua-i İbretnüma*, No:1, Receb 1279 (01.1863)

2.6.1. Haber Gazetesi Olarak *Tercümân-ı Ahvâl*

Gazete her şeyden önce bir haber gazetesidir. Gazetenin haber gazetesi olacağı gazete çıkmadan önce, Âgâh Efendi'nin hükümete verdiği dilekçesinden de anlaşılmaktadır. Gazete hayatı boyunca haberleri zamanında ferde ulaştırmak amacıyla çaba göstermiştir. Bir nüshasında, telgraf vasıtasıyla dünyanın dört bir tarafında meydana gelen önemli siyasî olayları ve diğer haberleri birkaç saniye zarfında elde etmek mümkünken, geciktirerek haber vermenin Hakk'a uygunsuz ve *kemâlât-ı insâniye* hakkında bir *zulüm* olduğunu vurgulamıştır.⁷⁹ Yaklaşık 150 yıl önce dile getirilen bu iddiaların şimdi de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Habercilikteki bu doğru anlayışından dolayı, yukarıda bahsedildiği gibi gazete başlangıcında haftada bir kere yayımlanırken sonraları haftada üç ve en sonunda haftada 6 gün neşredilmiştir. Yani, tıpkı bugün de olduğu gibi, zamanı geçerse *haber* vermenin bir anlamı kalmayacağı konusuna çok özen göstermiştir. Haftada 6 gün gazete yayımlamak 1860'lı yıllar İstanbul'unda ilk defa yaşanmış bir vaka idi.

Gazete sadece çabuk değil, aynı zamanda doğru haber verme doğrultusunda da çaba göstermiştir. Yanlış haber basıldığı zaman, doğrusunu mümkün mertebe müteakip nüshasında halka bildirmeyi unutmamıştır. Örneğin, Ziya Paşa ile ilgili bir haberde, *Mâbeyn-i Hümâyûn* dördüncü kâtibi Ziya Bey Efendi'ye üçüncü rütbeden bir kıt'a Mecidiye Nişân-ı âlisi verildiği haberi yayımlanırken,⁸⁰ müteakip nüshasında *beşinci kâtibi* olarak yazılması gerek iken, sehven *dördüncü kâtibi* diye yazıldığı hakkında ihtar yayımlamıştır.⁸¹

Sadece kendi hatası değil, aynı zamanda diğer gazetelerde görülüp de devlete zararı duku- nacak haberleri vatanperverlik anlayışı ile doğru cevaplamayı da kendisine bir vazife edinmiştir. Mesela, *Ruznâme*'de yayımlanan *Muvâzene-i Kuvve-i Avrupa* başlıklı makalede, Avrupa ülkelerinin askerî güçlerini karşılaştırırken, diğer ülkelerin asker sayısında sulh zamanındaki jandarma ve kale mustahfızları dahil olduğu halde Osmanlı askeri sayısında ise dahil olunmaksızın haber verildiği ve eğer bunların da katılırsa Osmanlı askeri sayısının daha da çoğalacağını vurgulamıştır. Gazete, yanlış haber verildiğini bildiğinden dolayı, bu hususta doğru bilgi vermenin gerekli olduğunu, aksi takdirde bu davranışın devlete hüremetsizlik etmiş olacağı ve aynı zamanda büyük bir hata işlemiş olacağını ileri sürmüştür.⁸²

Gazete haber verirken, sade gazete dilinin kullanılmasına özen göstermiştir. Buna yönelik gazete daha birinci nüshasında, *Mukaddime* adlı makalede, gazetede yer alacak olan yazıların halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede olacağını önceden duyurmaktadır.⁸³

Yukarıda, gazetede geçen makale ve tercümelerin çoğu zaman imzasız olduğunu belirtmiş- tik. Ancak Şinasi'nin çalıştığı dönemlerde onun imzasıyla birkaç eser yayımlanmaktadır. Bun- dan başka Tercüme Odası'ndan Mehmet Şerif'in de birkaç imzalı eseri yayımlanmıştır. Ebüzzi- ya Tevfik'e göre *Mir'at* sahibi Refik Bey de gazetede başyazarlık vazifesini üstlenmiştir.⁸⁴ Bunun dışında gazeteye uzun bir zaman mesul müdürün adı dahi konmamıştır. Ancak, Osmanlı Mat- buat Nizamnamesi yayımlanan 21 Recep 1281 (1864.12.21) tarihinden beş gün sonra ve mezkûr nizamnamenin yürürlüğe girdiği 2 Şa'bân 1281 (1864.12.31) tarihinden beş gün evvelki nüsha- sından itibaren *Tevfik* adı geçmektedir.⁸⁵ Bunun da ancak Matbuat Nizamnamesi'nin 1. bölüm 4. maddesi uyarınca olduğu açıktır.⁸⁶ Gazetenin bu cihetteki yetersizliği, Tanzimat döneminin diğer gazetelerinde de görülmektedir. Dolayısıyla, bu yetersizliğin sebeplerini aynı *çağın keyfi idare*'sinde aramak daha uygun olacaktır.

⁷⁹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 25, 11 Şevvâl 1277 (22.4.1861)

⁸⁰ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 366, 14 Safer 1280 (30.7.1863)

⁸¹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 367, 17 Safer 1280 (2.8.1863)

⁸² *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 553, 15 Cumâdelülâ 1281 (16.10.1864)

⁸³ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 1, 6 Rebî'ülâhire 1277 (21.10.1860)

⁸⁴ Ebüzziya Tevfik, "Yeni Osmanlılar Tarihi", *Yeni Tasvîr-i Efkâr*, İstanbul, No:311

⁸⁵ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 583, 26 Receb 1281 (26.12.1864)

⁸⁶ Matbuat Nizamnamesi 1.bölüm 4.maddesinde, her defa yayımlanan gazetenin bir nüshası başyazar tarafından imzalanarak Matbuat İdaresine gönderilmesi, diğer nüshaların ise başyazar yada gazette sahibinin isminin imzalı olarak yayımlanmasının zorunlu olduğu belirtilmişti. Bkz: *Takvim-i Vakayi*, No: 779, 21 Receb 1281, (21.12.1864)

2.6.2. Tercümân-ı Ahvâl'de Siyasî Temaların İşlenmesi

Âgâh Efendi Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin diğer üyeleri gibi siyasî konularla o kadar ilgilenmemiş olsa bile, sahipliğini yaptığı gazetede siyasî konulara yer vermez anlamına gelmez. *Tercümân-ı Ahvâl*'in sadece haber gazeteciliğinin öncüsü değil, fikir gazeteciliğinin de öncüsü olduğunu bir kaç defa dile getirmiştik. Gazetenin bu özelliğini gazetede geçen her türlü makaleler ve tercüme yolu ile batının siyasî fikirlerini ülke içine aktarma çabasından anlaşılabilir. Ayrıca gazete bu şekilde halkı eğitmeyi amaçlamıştır. Gazete daha birinci nüshasında iken Şinasi'nin kaleme aldığı *Mukaddime* adlı makalede, halkın yasal cihette vazifeli olduğu gibi sözlü ve yazı yolu ile kendi görüşlerini beyan etmenin de bir kazanılmış hakkı olduğunu vurgulamıştır.⁸⁷ Şinasi'nin ortaya attığı bu iddiaların temelinde serbestlik yatmaktadır. Yani, şimdiki birçok gelişmiş ülkelerde olduğu gibi demokratik devletlerin hukuki esaslarını ortaya attığını görüyoruz. Bu kuşkusuz Osmanlı tarihinde yepyeni bir dönemin başlanmış olduğunu işaret etmektedir.

Gazete dönemin ciddi siyasî olayları üzerinde de mülâhaza yapmaktadır. Örneğin, 30. sayısında ve müteakip nüshasında *Politika-i Zamâneye Dair Bend-i Mahsustur* adlı makalede, Papalık ile İtalya arasındaki olay ve Suriye'deki dinî mezhepler arasındaki olaylar üzerinde mülâhaza yer almaktadır.⁸⁸ Başka bir sayısında, *Amerika Mes'alesi Hakkında Bazı Mülâhazât* başlıklı makalede, savaşın iki tarafa dahi (Şimalliler ve Cenûblular) halsizlik getirdiğinden dolayı, bu sefer iftira tarıkıyla birbirleri üzerinde galabe etmeğe çalıştıkları ve iki taraf da yekdiğerlerinin Fransa ve İngiltere'den aldıkları yardımları üzerinde şikayette buldukları hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda, Meksika'nın Cenûblular ile uzlaşarak Fransa'ya harp açacağı hakkında tahmin edenlere karşı, öyle bir ihtimalin olmadığını savunmuştur.⁸⁹

Gazete, *Maarife Dair Bend-i Mahsustur* adlı bir makalede öğrencilerin makul usul ile Türkçe öğrenmediklerinden dolayı zorluklar çekmekte olduğunu, dolayısıyla halkın okuma yazma oranının çok düşük olduğunu ortaya koyarak, bunların halledilmesi için imlâ ve gramerin düzeltilmesi gerektiğini önermektedir. Maarif hakkındaki bu görüşleri ile kalmayarak, bu tür sorunların halledilmesi hükümetin vazifesi olduğunu da vurgulamıştır. Yani gazete, *İnsan-Eğitim-Devlet* ekseninde bunların ilişkisini incelerken, insanın devletine sadık olması, devletin ise halkı eğitmesi gerektiği gibi görüşler de ileri sürmüştür.⁹⁰

Tercümân-ı Ahvâl gazetesini halka o dönemin fikir akımlarını anlatmaya yönelik adımlar da atan ilk gazete olduğunu ve bu fikirleri savunduğunu söylersek hiç de hatalı sayılamayız. Gazete 19 Mayıs 1861 tarihli sayısı ve müteakip nüshasında tercüme tarıkıyla halka Avrupa siyasî rejimleri hakkında bilgi vermektedir.⁹¹ *Viyana'da Müceddeden Teşkil Olunmuş Olan Millet Meclisinin Hîn-i Küşâdında Haşmetlû Avusturya İmparatoru Hazretlerinin Telaffuz Eylediği Nutk-ı Resmî'nin Tercümesidir* başlıklı tercümede gazete İmparator ağzıyla, ülkedeki türlü halkın hukuk eşitliği ve bu eşitliğinin sağlanması, millet vekillerinin kanuna dayalı olarak fikir beyan etmesinin ülke için hayırlı olacağını anlatmaktadır. Bunun dışında müsâvat, milletvekilleri, millet meclisi, serbestlik, fûnûn ve maarif meseleleri, sanayi ve ticari meseleler, vergi, devlet bankası ve millet bankası başta olmak üzere birçok konuda konuşan imparator ağzından halka seslenmektedir. *Ma'lûmât-ı Coğrâfiyâ ve Politika* adlı makalede ise Japonya'nın coğrafi durumuna göz atıldıktan sonra, idarî sestemi, meclisi vb. meseleler üstünde de halka bilgi aktarılmaktadır. Bunun dışında Japon cemiyetini oluşturan sekiz büyük sınıf doğrultusunda da ayrıntılı bilgi verilmektedir.⁹²

2.6.3. İktisadî Yazılar

1860'lı yıllar modern iktisatçılığın doğum yıllarıdır. Bu ortamda Âgâh Efendi gazetesinde iktisadî sektör ile ilgili yazılar ve haberler de yayımlamaya başlamıştır. Dolayısıyla halkın iktisadî bilgisinin artması hedeflenmiştir. Gazetede bu tür yazılara bakacak olursak esas itibariyle en çok tartışılan iktisadî konu tarım ve sanayi meselesi olmuş, bundan başka iktisatla ilgili

⁸⁷ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 1, 6 Rebî'ülâhire 1277 (21.10.1860)

⁸⁸ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 30, 22 Şevvâl 1277 (3.5.1861)

⁸⁹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 390, 10 Rebî'ülâhire 1277 (24.9.1863)

⁹⁰ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 34, 2 Zilkâ'de 1277 (12.5.1861)

⁹¹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 37, 9 Zilkâ'de 1277(19.5.1861) ve müteakip sayısı.

⁹² *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 322, 25 Şevvâl 1279 (14.4.1863), No: 326, No: 327.

ansiklopedik bilgi aktarma hususunda da özen gösterilmiştir. Örneğin, sanayi ve tarımla ilgili olarak *Sanayi ve Ziraatten Hangisinin Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dairdir* adlı yazıda, Osmanlı millî sanayi ve ticaretinin Avrupa ülkelerine mukabil çok geride kaldığını, dolayısıyla onlara yetişmenin zor olduğunu öne sürerek devlet içinde pamuk ve ipek gibi hammaddeleri daha fazla üreterek Avrupa'ya ihraç etmenin ve karşılığında Avrupa'dan başka ürünler ithal etmenin doğru olacağını savunanlara karşı millî sanayileşmeyi ısrarla önermiştir.⁹³ Bu kuşkusuz o dönemde yaygınlaşan serbest ekonomiye karşı millî ekonomiyi savunma açısından gazeteye yansıyan önemli fikirlerden biridir. *Ekonomi Politik İlminin Tarifıyla Hudud-ı Tabiiyesinin Tahdidi Beyanındır* adlı diğer bir makale ise, siyasî iktisattan halkı haberdar etmektedir. Bu ilmin, ahlak ilmi, kanun ilmi, tarih ilmi ve felsefe ilmi gibi çok önemli bir ilim olduğunu vurgulayarak, esas itibarıyla mahsûlât (üretim), tevzî' ve taksim (dağıtma), mübâdele (değiştirme) ve istihlâk (tüketim) olmak üzere dört ana maddeyi içerdiği doğrultusunda ayrıntılı bilgi vermektedir.⁹⁴ Bu ilme olan talebin artması ihtimali ile gazete, 119. sayısında *İlm-i Emvâl-i Milliyyeye Dair Tercümesi 'İlan Olunmuş Olan Kitap* adlı uzun yazıda hoca ve şâkirdin sual- cevap şeklinde iktisat ilmi hakkında ansiklopedik bilgi vermeye başlamış⁹⁵ ve beş ay devam ederek, nihayet 177. sayısında bitirmiştir.⁹⁶ Mehmet Şerif tarafından tercüme edilen bu eser sonraları kendisinin Mekteb-i Mülkiye'de çalıştığı dönemlerde öğrencilere verdiği dersleri tertip edilerek *İlm-i Emvâl-ı Milliye* adlı bir kitap haline gelmiştir.⁹⁷ Yine başka bir sayısında, Mehmet Şerif'in kaleme aldığı *İ'tbâr-ı Umumî-i Ticâret'e Dairdir* adlı makalede, veresiye tarıkıyla olan alışverişte güvenin önemli olduğunu öne sürerek, para, tahvîl, kaime, vesaire ticaretle ilgili malumat verilmektedir.⁹⁸

Diğer bir sayısında *Bankaların Envâ'yla Tatbikatlarına Dâirdir* adlı makale yayımlanır. Makalede bankaların türleri ve yönetim özellikleri üzerinde durulmuştur.⁹⁹ Bu makalede bankacılığın ortaya çıkmasını halkın kolayca anlayabileceği tarzda ortaya koyarak, bankaların *Banka-i Hâsse* ve *Banka-i Mümtaze* olarak ikiye ayrılacağı, birincisinin, şirket ve ticarete ait olan kanunların himayesi altında bulunduğu halde tüccar ve sermaye sahiplerince kurularak onlar tarafından idare edileceğini ve ikincisinin ise hükümetçe idare edileceği konusunda ayrıntılı malumat verilmektedir.

Bunlardan başka gazete yayımından itibaren iç haberler bölümünde sürekli olarak İstanbul'da vefat eden kimselerin sayısını kadın erkek ve tâbi oldukları dinî mezheplere göre istatistikî olarak haber vermektedir. Aşağıda Eylül 1860'tan Ağustos 1861'e kadar olan zaman diliminde İstanbul'da vefat edenlerin dinlerine göre tasnif edidiği haberini tabloda görelim:

Tablo 5: Sene 1860-1861 Arası İstanbul'da Vefat Edenlerin Sayısı

	İslam	Hıristiyan	Yahudi	Kıpti
1860.09	401	290	80	3
1860.10	452	303	78	5
1860.11	482	329	96	—
1860.12	516	416	64	1
1861.01	636	433	74	5
1861.02	569	360	69	6
1861.03	—	—	—	—
1861.04	513	386	65	5
1861.05	425	337	68	2
1861.06	339	225	46	—
1861.07	379	307	84	—
1861.08	465	362	82	—
	5177	3748	806	27
Toplam			9758	

(Tablo5, No: 2, 8, 14, 18, 19, 31, 42, 53, 61, 81, 90 sayılı nüshalardaki haberlere göre düzenlenmiştir. Mart 1861 Ramazan ayı münasebetiyle bu aydaki vefat sayısı nedense haber verilmemiştir.)

⁹³ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 68, 13 Safer 1278 (20.8.1861) ve müteakip nüshası.

⁹⁴ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 74, 27 Safer 1278 (3.9.1861) ve müteakip nüshası.

⁹⁵ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 119, 15 Cumâdelâhire 1278 (17.12.1861)

⁹⁶ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 177, 5 Zilka'de 1278 (4.5.1862)

⁹⁷ Sayar, a.g.e., s. 326.

⁹⁸ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 105, 11 Cumâdelülâ 1278 (14.11.1861) ve müteakip 3 nüshası.

⁹⁹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 84, 21 Rabî'ülevvel 1278 (26.9.1861) ve müteakip nüshası.

2.6.4. Gazete, Posta'nın Millîleşmesini Savunuyor

Âgâh Efendi 1861'den 1865'e kadar Posta nâzırlığı vazifesini üstlenmiştir. Posta işlerine olan merakı ve Posta'nın millîleşmesi hususundaki çabalarından dolayı, nâzır olmadan önce gazetesinde posta ile ilgili haber verir ve Posta'nın millîleşmesini savunur. Bu bakımdan gazetede ki posta konuları ayrı bir başlık altında incelemek çok yerinde olacaktır.

Gazete 65. ve müteakip nüshasında *Postaya Dâir Bazı Ma'lûmât* adlı bir makale yayımlar. Makalede o dönemde Osmanlı Postası'nın önemi vurgulanarak, Posta tarihinin cereyanı, özellikle Fransa'daki gelişimi ve halihazırdaki durumu incelenir.¹⁰⁰ Diğer bir nüshasında Posta hakkında iki sayfalık uzun bir makale neşredilir. Makalede Posta, “*devlet ve hükümetlerin evâmîr ve muhâberât-ı vâk'asını, ve esrâr-ı âmme'yi hâvî evrâkı ve zî-kıymet eşyâ-ı mütenneviayı bir hâl-ı intizâm ve emniyetle nakl eder bir vasıta*”¹⁰¹ olarak tanımlanır. Osmanlı Posta işleri ve özellikle taşra posta işleri inceleme konusu olan bu makalede yabancı ülkelerin de Osmanlı Posta taşınmasında büyük bir fayda görmekte olduğunu gerekçe göstererek, Hazine-i Hâssa Vapurları ve Tersâne-i Âmir Ticâret Vapurları'nın sayısını çoğaltmak, gerekirse devlete ait başka vapurların da hizmete koyulması suretiyle dışarıya akan paranın içe akmasını, dolayısıyla Osmanlı Posta işlerinin tamamen millîleşmesinin sağlanabileceğini savunmuştur. Âgâh Efendi bu konuda sadece gazete yayımladığı yazılarla yetinmemiş, nâzırlık döneminde harekete geçerek vapurların sayısını çoğaltmış ve bir nüshasında vazifede bulunduğu dönemdeki posta işlerinin gelir ve giderini gazetede haber vermiştir.¹⁰² Posta nâzırlığına tayin edildiği günün ertesi günkü gazetede *Taşra Posta Müdürlüğü'nün Sûret-i Hareket ve Vazîfe-i Me'mûriyetlerine Dâir Ta'lîmnâmedir* adlı 37 maddeden ibaret olan bir bildiri hazırlar ve taşra posta memurlarının vazife ve posta işlemlerini kanunlaştırır.¹⁰³

2.6.5. Yeni Tarz Edebiyat Mahsülleri

Osmanlı klasik edebiyatı ya da divan edebiyatının İran ve Arap edebiyatının etkisi altında kalarak avam halk tarafından anlaşılması zor hale geldiği bilinmektedir. Ancak *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin yayımlandığı 1860'tan önce ve sonra Şinasi'nin klasik edebiyata meydan okumasıyla edebiyatta, özellikle şiirde yenilikler meydana gelmeye başlar. Daha sonra Şinasi'nin etkisiyle bir grup aydınlar arasında yeni edebiyata yönelik ilgi büyüyerek meramlarını ve eserlerini gazete yoluyla ortaya koymaya başlarlar. *Yeni Osmanlılar* dediğimiz grup aslında meşrutiyet rejimini savunma yolunda biraraya gelen gençler olmalarının yanı sıra yeni edebiyata olan meraklarından dolayı birleşen gençler olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü bu gruba tâbi olanların hepsinin özelliği eli kalem tutan, klasik eğitimle yeni eğitim gören gençlerdir. Daha önce *Tefrika* hususuna değinmiştik. Şinasi *Tefrika*'nın kelime olarak ne anlama geldiğini, gazetenin her sayfasının belirli alt kısmına bölünerek yayımlanacak eserlerin aynı yerden kesilerek bir kitap hâline gelebileceğini, tefrikanın en önemli kolaylıklarından zannederek halka bunun önemini vurgulamıştır. Bir taraftan kendisi de *Şair Evlenmesi*'ni yeni tarz olan tefrika şeklinde yayımlar. Bu şekilde Yeni Osmanlılar üyelerini takip etmesiyle ortaya çıkan Türk tiyatrosu da *Yeni Osmanlılar* tarafından sık sık kullanılır ve hedefe ulaşmakta çare olur. Bu hususta Ebüzziya Tevfik şunları yazmaktadır:

“...Eski Jön Türkler hedef-i maksût olan usûl-i meşveret ve meşrûtiyete vusûl için vesâit-i terakkînin her kısmına müraca'at ediyorlardı. Binaenaleyh tiyatroyu da terakkînin en mühimlerinden olmak üzere telakki etmişlerdir. Bu cihetle matbuatla istihsâl etmek istedikleri efkâr-ı terakkîde dâimî müşkilât oldukça efkâr-ı terakkîye müteallik hizmeti tiyatro ile ifa ve halkı eğlence tanzimiyle ikaz çaresini düşünmüşlerdi.”¹⁰⁴

Tefrika ve tiyatrodan başka şiirde aklı vurgulayan temalar da işlenmektedir. Mesela aşağıda Şinasi'nin gazetede yayımlanan şiirlerinden şu örneğe bakalım:

¹⁰⁰ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 65, 6 Safer 1278 (13.8.1861).

¹⁰¹ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 362, 5 Safer 1280 (21.7.1863).

¹⁰² *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 646, 3 Muharrem 1282 (28.5.1865).

¹⁰³ *Tercümân-ı Ahvâl*, No: 71, 20 Safer 1278 (27.8.1861) ve müteakip iki nüshası.

¹⁰⁴ Ebüzziya Tevfik, “Yeni Osmanlılar Tarihi”, *Yeni Tasvîr-i Efkar*, İstanbul, No: 343.

Değil mi Tanrı'nun ihsanı akl ü kalb ü lisan,
Bu lûtfu etmelidir fikr ü şükr ü zikr insan .¹⁰⁵
Dilin irâdesini başta akl eder tebdîr,
Kî tercümân-ı lisândır anı eden takrîr .¹⁰⁶
Akl ü hesap mâil-i tebdîr eder bizi,
Nakl ü kitâb kail-i takdîr eder bizi .¹⁰⁷

Öte yandan halkın gazetede haber ve yazıları kolaylıkla anlaması için sade bir dilin kullanılmasını da öne sürer. Bu hususta Şinasi, *Umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mültezim olduğu dahi makam münasebetiyle şimdiden ihtâr olunur*¹⁰⁸ der.

Bu ifade okuyucunun kolayca anlaşması için sade yazının kullanımını öne sürer gibi görünse de öte yandan okunması zor Osmanlıca üzerine bir eleştiri yapmış olması bakımından da dikkat çekicidir. Yani edebiyattaki eleştirme tarzının da başlangıcı mahiyetindedir. Sadece haber de değil şiirin de sadeleşmesine özen göstermiştir. Bir sayıda Şinasi:

Rüya-yı vücudu göreyim nevm-i 'ademde
Bin havf ü elemle uyanırım nedâmette .¹⁰⁹

diye yazarken devamını da *Elfâz-ı Fârsî'den ârî olan bu iki beyt-i âcizânem dahi tanzîr buyrulmak mercûdur* diye yazıyı noktalar. Bundan da anlaşılmalıdır ki Şinasi şiir dilinde de Farisî ve Arabî kelimeleri mümkün mertede kullanmamak hususunda çaba göstermiştir. Dolayısıyla bu çabaları dilde millîleşme ya da dilde milliyetçilik olgusunun bir ifadesi olarak tanımlanabilir.

3. Sonuç Yerine

Buraya kadar yaptığımız çalışmamızı özetleyecek olursak, öncelikle gazete sahibi Âgâh Efendi'nin Türk gazeteciliğinin istidatlı bir lideri olduğunu söylemek gerekir. Aynı zamanda onun gazetesi Türk tarihinde yayımlanmış ilk bağımsız gazete olarak, ister kapsadığı içerik bakımından olsun ister özelliği bakımından olsun, kendinden önce yayımlanmış olan gazetelerle mukayese edildiğinde daha da gelişmiş durumda bir gazetedir. Hele, fikir gazeteciliği şöyle dursun, bağımsız bir Türkçe haber gazetesinin bulunmadığı bir dönemi düşünürsek, Tanzimat'ta yayımlanan diğer gazetelere kıyasla beş buçuk sene hayat sürmenin Türk basın tarihinde çok önemli yeri bulunduğunu ve iyi bir haber gazetesi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, kamuoyu yaratma gayretiyle de, kendini sürekli geliştirmeye çalışmış, sadece doğru haber değil, halkın her alanda bilgi sahibi olması için müteaddit şekilde sürekli halkı eğiten eğitim gazetesi olmuş ve günümüz Türk gazeteciliğinin şekillenmesinde önemli bir görev üstlenmiştir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Ahmed İhsan Tokgöz *Matbuat Hatıralarım*, (1930-31), haz.: Alpay Kabacalı, İletişim, 1993.
Emin, Ahmed. "Notes on the Development of the Turkish Press", *Türk Basın Tarihi: Cumhuriyet Dönemi 1919-1965*, haz.: Fuad Süreyya Oral, Doğu Matbaacılık, 1968.
Girgin, Atilla, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2001.
İskit, Server, *Husûî İlk Türkçe Gazetimiz Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi*, Ulus, Ankara, 1938.
Mardin, Şerif, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, Princeton University Press, 1962.
Quataert, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press., Cambridge, 2000.
Sayar, A. Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, Der Yayınları, İstanbul, 1986.

¹⁰⁵ Tercümân-ı Ahvâl, No: 1, 6 Rebî'ülâhire 1277 (22.10.1860).

¹⁰⁶ Tercümân-ı Ahvâl, No: 2, 13 Rebî'ülâhire 1277 (28.10.1860).

¹⁰⁷ Tercümân-ı Ahvâl, No: 13, 2 Receb 1277 (14.1.1861).

¹⁰⁸ Tercümân-ı Ahvâl, No: 1, 6 Rebî'ülâhire 1277 (21.10.1860).

¹⁰⁹ Tercümân-ı Ahvâl, No: 13, 2 Receb 1277 (14.1.1861).

Tanpınar, A. Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2008.

Yazıcı, Nesimi, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *150. Yılında Tanzimat*, haz.: Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 139-210.

_____ “Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.55-84.

Yerlikaya, İlhan, *Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Hükümet Destekli Habercilik Anlayışı*, Toplumsal Tarih, (21) No.9, İstanbul, 1995, s. 57-64.

Gazeteler

Mecmua-i İbretnüma

Takvim-i Vakayi

Tasvir-i Efkâr

Tercümân-ı Ahvâl

Yeni Tasvîr-i Efkâr